

MOLIYA BOZORI VA QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINING IQTISODIY BARQARORLIK OMILI SIFATIDA RIVOJLANISHI

G'afforova Mavluda Fayzulla qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozori milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ushbu bozorlar kapital jamg'arish, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash imkoniyatlarini yaratadi. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda moliya bozorining shaffofligi, likvidligi va samaradorligi muhim o'rin tutadi. Shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozorining institutsional rivojlanishi, investorlarning ishonchi va huquqiy muhitning barqarorligi ushbu bozorlarning samarali faoliyat yuritishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri, rivojlanish omillari hamda samaradorlikni oshirish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *Moliya bozori, qimmatli qog'ozlar bozori, iqtisodiy barqarorlik, investitsiyalar, likvidlik, shaffoflik, institutsional rivojlanish, huquqiy muhit, moliyaviy resurslar.*

Abstract. The financial market and the securities market are considered one of the important mechanisms that affect the sustainable development of the national economy. These markets provide opportunities for capital accumulation, investment attraction, and efficient allocation of financial resources. Transparency, liquidity and efficiency of the financial market play an important role in ensuring economic stability. Also, the institutional development of the securities market, investor confidence and stability of the legal environment have a positive effect on the effective functioning of these markets. This article will analyze the impact of the financial market and the Securities Market on economic stability, development factors, as well as the directions for improving efficiency.

Keywords: *Financial market, securities market, economic stability, investments, liquidity, transparency, institutional development, legal environment, financial resources.*

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ushbu bozorlar orqali kapital oqimi tartibga solinadi, investitsiyalar jalb qilinadi va moliyaviy resurslar samarali taqsimlanadi. Iqtisodiy barqarorlik esa mamlakatda makroiqtisodiy

ko'rsatkichlarning izchil rivojlanishini, investitsion muhitning jozibadorligini va moliyaviy tizimning mustahkamligini ta'minlaydi.

Moliya bozorining rivojlanishi bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan bo'lib, u shaffoflik, likvidlik va samaradorlik kabi muhim omillar bilan belgilanadi. Qimmatli qog'ozlar bozori esa uzoq muddatli kapitalni jalb qilish va tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning muhim manbai hisoblanadi. Ushbu bozorlarda investorlarning ishonchi va huquqiy muhitning barqarorligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu maqolada moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni, ularning rivojlanish omillari va samaradorlikni oshirish yo'nalishlari atroflicha tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqot ushbu bozorlarda yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga qaratilgan.

Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu bozorlar orqali kapital resurslari samarali taqsimlanib, investitsiyalar rag'batlantiriladi va iqtisodiy o'sish sur'atlari qo'llab-quvvatlanadi.

Moliya bozori iqtisodiy tizimning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u quyidagi yo'nalishlar orqali barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

- **Kapitalni samarali taqsimlash** – moliyaviy institutlar va investitsiya vositalari orqali kapital resurslari eng yuqori daromad keltiradigan sohalarga yo'naltiriladi.
- **Likvidlikni ta'minlash** – bank tizimi va moliya institutlari qisqa muddatli likvidlik muammolarini hal etishga yordam beradi.
- **Inflyatsiya va monetar siyosatning boshqarilishi** – moliya bozori orqali foiz stavkalari va inflyatsiya darajasi tartibga solinadi.

Qimmatli qog'ozlar bozori kapital jalb qilish va investorlarning moliyaviy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Uning asosiy ta'sir yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- **Investitsiyalarni rag'batlantirish** – korporatsiyalar aksiyalar va obligatsiyalar chiqarish orqali kapital jamg'aradi.
- **Makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sir** – aksiyalar va obligatsiyalar bozori orqali iqtisodiy faollikning pasayish xavfi kamayadi.
- **Moliyaviy tizimning barqarorligini oshirish** – qimmatli qog'ozlar bozori rivojlangan davlatlarda iqtisodiy inqirozlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Moliya va qimmatli qog'ozlar bozorining samarali rivojlanishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhim hisoblanadi. Quyidagi omillar ushbu bozorlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi:

2.1. Huquqiy va institutsional muhit

- Barqaror va ishonchli huquqiy tizimning mavjudligi qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.
- Investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qiluvchi qonunchilik bazasining mavjudligi muhim ahamiyatga ega.

2.2. Makroiqtisodiy muhit

- Inflyatsiya darajasi past bo'lsa, investorlarning uzoq muddatli kapital qo'yilmalariga bo'lgan ishonchi oshadi.
- Milliy valyutaning barqarorligi moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2.3. Moliyaviy infratuzilma

- Bank tizimi va sug'urta kompaniyalari kabi moliyaviy institutlarning rivojlanganligi qimmatli qog'ozlar bozorining samarali ishlashiga imkon beradi.
- Texnologik infratuzilmaning rivojlanishi, jumladan, elektron savdo platformalarining mavjudligi investorlarga qulay imkoniyatlar yaratadi.

Moliya va qimmatli qog'ozlar bozorining samarali rivojlanishi uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. **Huquqiy bazani mustahkamlash** – investorlarning manfaatlarini himoya qiluvchi qonunchilikni takomillashtirish.
2. **Moliya institutlarini rivojlantirish** – banklar, investitsiya fondlari va sug'urta kompaniyalari ishtirokini kengaytirish.
3. **Qimmatli qog'ozlar bozorida ishonch muhitini yaratish** – shaffoflikni oshirish va investitsion xavflarni kamaytirish.
4. **Raqamli texnologiyalarni joriy etish** – moliyaviy xizmatlarning raqamlashtirilishi orqali investorlarga qulay imkoniyatlar yaratish.
5. **Makroiqtisodiy siyosatni barqarorlashtirish** – inflyatsiya va foiz stavkalarining izchil boshqarilishi.

Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining barqaror rivojlanishi uchun huquqiy asos va xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida ushbu yo'nalishdagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar va ilg'or xorijiy tajriba ko'rib chiqiladi.

O'zbekistonda moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga soluvchi quyidagi asosiy normativ hujjatlar mavjud:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – bozor iqtisodiyotini rivojlantirish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tamoyillarini belgilaydi.
- O'zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida”gi Qonuni – qimmatli qog'ozlar chiqarilishi, muomalasi va ularga investitsiya kiritish tartibini belgilaydi.

- “Kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi” – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni asosida ishlab chiqilgan va kapital bozorini modernizatsiya qilishga qaratilgan strategik hujjat.
- O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining normativ hujjatlari – bank tizimi, valyuta bozori va likvidlikni boshqarish bilan bog‘liq qoidalarni belgilaydi.
- “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun – chet el va mahalliy investorlar uchun kafolatlar va imtiyozlarni belgilaydi.

Mazkur hujjatlar moliya va qimmatli qog‘ozlar bozorining huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

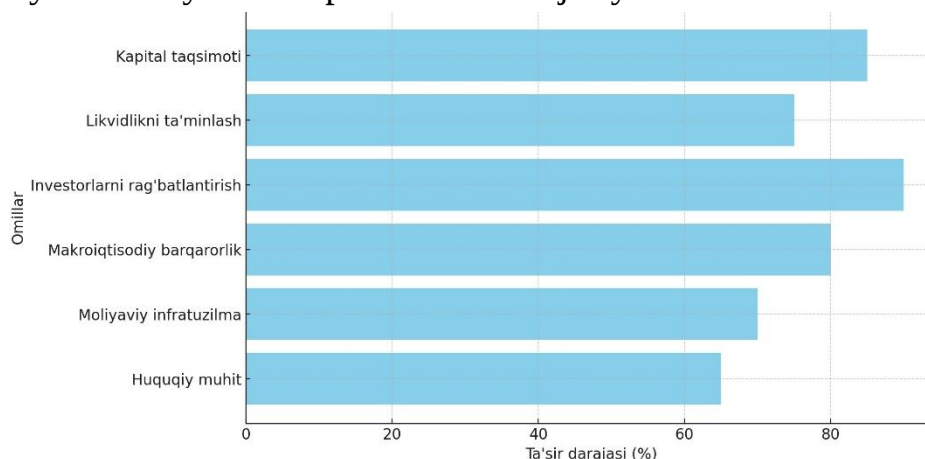
Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar bozorining barqaror rivojlanishini ta‘minlash bo‘yicha turli mexanizmlar qo‘llaniladi. Quyida ba‘zi ilg‘or tajribalar keltirilgan:

- **AQSh tajribasi (SEC – Securities and Exchange Commission)**
AQShda qimmatli qog‘ozlar bozori **Qimmatli qog‘ozlar va birja komissiyasi (SEC)** tomonidan tartibga solinadi. Ushbu komissiya:
 - Bozor shaffofligini ta‘minlash uchun barcha kompaniyalarga moliyaviy hisobotlarni oshkor qilish majburiyatini yuklaydi.
 - Investorlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qoidalarni ishlab chiqadi.
 - Korporativ boshqaruv standartlarini takomillashtiradi.
- **Yevropa Ittifoqi (ESMA – European Securities and Markets Authority)**
Yevropa Ittifoqida moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar bozori **Yevropa qimmatli qog‘ozlar va bozorlar organi (ESMA)** tomonidan nazorat qilinadi. U:
 - Yevropa bo‘ylab yagona moliya bozorini shakllantirishga xizmat qiladi.
 - Investorlarga ishonch muhitini yaratish uchun nazorat va monitoring tizimini takomillashtiradi.
 - Yashil obligatsiyalar va barqaror moliyalashtirishga e‘tibor qaratadi.
- **Yaponiya tajribasi (FSA – Financial Services Agency)**
Yaponiyada moliya bozorini **Moliyaviy xizmatlar agentligi (FSA)** tartibga soladi. Uning asosiy jihatlari:
 - Kichik va o‘rta biznes korxonalariga fond bozorida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish.
 - Qimmatli qog‘ozlar bozorining shaffofligini oshirish maqsadida zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish.
 - Investorlarni himoya qilish bo‘yicha qattiq choralar ko‘rish.

- **Singapur tajribasi (MAS – Monetary Authority of Singapore)** Singapurda moliya bozori **Singapur monetar boshqarmasi (MAS)** tomonidan boshqariladi. U:
 - Fintex (fintech) texnologiyalarni rivojlantirish va moliyaviy raqamlashtirishga ustuvor ahamiyat beradi.
 - Chet el investorlarini jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi.
 - Innovatsion moliyaviy xizmatlar orqali bozorning samaradorligini oshiradi.

O'zbekiston moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishda quyidagi xorijiy tajribalardan foydalanishi mumkin:

1. **AQSh modeli asosida qimmatli qog'ozlar bozori shaffofligini oshirish** – barcha kompaniyalar uchun moliyaviy hisobotlarni ochiq e'lon qilish tartibini joriy etish.
2. **Yevropa tajribasi asosida yashil obligatsiyalar va barqaror moliyalashtirish tizimini rivojlantirish** – ekologik va barqaror investitsiyalarni rag'batlantirish.
3. **Yaponiya tajribasi asosida kichik va o'rta biznesning fond bozorida ishtirokini kengaytirish** – kichik biznes korxonalariga aksiyalar chiqarish imkoniyatlarini berish.
4. **Singapur modeli asosida fintex texnologiyalarni rivojlantirish** – elektron investitsiya va onlayn savdo platformalarini joriy etish.

Rasm 1. Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillari

Bu diagrammada moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillari ko'rsatilgan.

- **Kapital taqsimoti (85%)** – Moliya bozori kapitalni samarali yo'naltirish orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.
- **Likvidlikni ta'minlash (75%)** – Moliyaviy tizimning barqarorligi likvidlik bilan bog'liq bo'lib, bu iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi.

- **Investorlarni rag'batlantirish (90%)** – Qimmatli qog'ozlar bozori investorlar uchun samarali platforma bo'lib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.
- **Makroiqtisodiy barqarorlik (80%)** – Moliya bozorining rivojlanganligi iqtisodiy o'zgarishlarga moslashishni osonlashtiradi.
- **Moliyaviy infratuzilma (70%)** – Yaxshi rivojlangan moliyaviy tizim investitsiyalarni jalb qilish uchun muhim omil hisoblanadi.
- **Huquqiy muhit (65%)** – Qonunchilik bazasining barqarorligi moliya bozorining uzluksiz ishlashiga ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu diagramma moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka qanday ta'sir ko'rsatishini aniq tasvirlaydi.

1 jadval**Moliya bozori va iqtisodiy barqarorlik omillari**

Omilar	Tavsif	Ta'sir darajasi (%)
Kapital taqsimoti	Kapitalni samarali taqsimlash orqali iqtisodiy o'sishga yordam beradi.	85
Likvidlikni ta'minlash	Moliyaviy tizimning barqarorligi va uzluksiz ishlashini ta'minlaydi.	75
Investorlarni rag'batlantirish	Investorlar uchun ishonchli muhit yaratish orqali iqtisodiy faollikni oshiradi.	90
Makroiqtisodiy barqarorlik	Inflyatsiya va foiz stavkalarini nazorat qilishga yordam beradi.	80
Moliyaviy infratuzilma	Investitsiyalarni jalb qilish va bozor samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.	70
Huquqiy muhit	Moliya bozori ishtirokchilarining manfaatlarini himoya qiladi.	65

Quyidagi jadval moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillarini va ularning ta'sir darajasini foiz ko'rinishida aks ettiradi.

XULOSA

Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular kapitalni samarali taqsimlash, investitsiyalarni jalb qilish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu bozorlarda huquqiy muhitning barqarorligi, shaffoflik va texnologik rivojlanish asosiy omillar hisoblanadi. Moliya va qimmatli qog'ozlar bozorini yanada rivojlantirish uchun institutsional va texnologik islohotlarni amalga oshirish zarur.

Mazkur tadqiqot moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri bo'yicha tahlillarni chuqurlashtirish va rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishda foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy barqarorlikning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu sohani tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar mavjud bo'lsa-da, xalqaro tajribalardan foydalangan holda uni yanada rivojlantirish lozim. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va Singapur kabi mamlakatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va amaliyotga joriy etish orqali O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozori likvidligini oshirish, investorlarni jalb qilish hamda moliyaviy tizimni barqarorlashtirish mumkin.

Shu bois, quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- ✓ Moliyaviy shaffoflik va investorlarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish.
- ✓ Innovatsion texnologiyalar va raqamli xizmatlarni keng joriy etish.
- ✓ Qonunchilik bazasini xalqaro standartlarga moslashtirish.
- ✓ Davlat tomonidan qimmatli qog'ozlar bozorini qo'llab-quvvatlash strategiyasini ishlab chiqish.

Mazkur takliflar O'zbekistonda moliya bozori va qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Manbalar ro'yxati

1. Abdukarimov, I.T., 2019. Qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanishining huquqiy asoslari. Toshkent: Adolat nashriyoti.
2. Fama, E., 1970. 'Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work', Journal of Finance, 25(2), pp. 383-417.
3. Friedman, M., 1968. 'The Role of Monetary Policy', American Economic Review, 58(1), pp. 1-17.
4. Karimov, B.O., 2018. Moliya bozori va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Nazarov, U.T., 2022. Investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya instituti.
6. Shiller, R., 2000. Irrational Exuberance. Princeton: Princeton University Press.
7. Stiglitz, J., 1993. 'The Role of the State in Financial Markets', Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, pp. 19-52.
8. Thaler, R., 2015. Misbehaving: The Making of Behavioral Economics. New York: W.W. Norton & Company.
9. To'rayev, A.N., 2021. O'zbekistonda moliyaviy barqarorlik va kapital bozorini rivojlantirish yo'nalishlari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
10. Xodjayev, S.S., 2020. Moliya bozori va investitsiyalarni jalb qilish masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.